

Ünite 6: Osmanlı Kültürü

Osmanlı Kültür Tarihine Giriş

Osmanlılar Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen Selçuklu devletine bağlı bir uç beyliğidir. Bizans İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan bir topluluktur. Selçuklu devletinin yıkılmasının ardından 1299 yılında bağımsızlığını ilan ederek genişlemeye başlamıştır. Fatih Sultan Mehmet yönetiminde imparatorluğa geçen Osmanlı, Yavuz Sultan Selim yönetiminde Müslüman devletler arasında önemli bir güç haline gelmiştir. Osmanlı 1923'te Türklerin devlet kurmasıyla son bulmuştur.

Osmanlı Kültür Tarihi İncelemesine İlişkin Saptamalar

Osmanlı kültür tarihini incelerken şu maddeler dikkate alınmalıdır:

1. Osmanlı çok geniş bir coğrafi alana yayılmıştır.
2. Osmanlı çok dilli, çok ırklı ve çok dinli bir imparatorluktur.
3. 1. yüzyıldan 20. Yüzyılın ortasına kadar devam eden Osmanlı değişik tarihsel dönemler yaşamış bir devlettir.
4. Günümüzde etkisini sürdüren Osmanlı kültürüne ait bazı özellikler popülerleştirildiğinden, bu özellikler üzerinden oluşturan modellerin nesnel bir bakışla incelenmesi gerekir.
5. Osmanlı ile ilgili yapılan çalışmaların artması, konuyla ilgili bakış açısının zenginleşmesine neden olmaktadır.
6. Osmanlı, göçebelerden, toprağa bağlı köylülerden, kölelerden, tüccarlardan, askerlerden, ulemadan, gayr-i müslimlerden ve saraya bağlı yöneticilerden oluşan sınıflı bir toplumdur.
7. Endüstrileşme öncesi varlığı sürdürmüş Osmanlı, o dönemin değerleri açısından incelenmelidir.
8. Gayr-i müslimler ve Osmanlı aydınları arasında ilişki incelenmelidir.
9. Osmanlı kültür tarihini, Avrupa kültürünün tarihsel başlıklarıyla değerlendirmek yanıltıcı olacaktır.

Osmanlı Kültürü: Osmanlı Beyliği (Erken Osmanlı) Dönemi

Selçuklu Devletine bağlı diğer uç beylikler gibi Osmanlı da her an akına hazır, yerleşik olmayan bir beylikti. Bu nedenle, Osmanlı'nın ilk yerleşim yeri olan Söğüt ve çevresinde maddi kültür verisi yok denecek kadar azdır.

Osmanlı tarihi, Osmanlı'nın 1299'da diğer beyliklerle beraber bağımsızlığını ilan etmesiyle başlar. Erken Osmanlı olarak tanımlanabilecek bu dönem 15. yüzyılın ortasına, İstanbul'un alınmasına kadar devam eder. **Osman Gazi, Orhan Gazi ve I. Murat** dönemlerinde Bizans'tan toprak alımı yoluyla sınırların genişletilmesi söz konusudur. I. Murat döneminde Balkanlar'a ilerleyen Osmanlı, diğer Batı Anadolu Türkmen beyliklerine dolaylı olarak kendine bağlar.

Anadolu Beylikleri döneminde mimari ve mimari süslemede göçlerin etkisi egemendir. Ölü gömme adetleri bunlardan biridir. 14. yüzyıl Anadolu türbe tiplerinde ve Türk topluluklarının mezarlarında çeşitlilik vardır.

Tarihçiler Osmanlı Beyliği'ni Selçuklu'nun devamı gibi görse de, Osmanlı kendine özgü sosyal ve kültürel bir yapı oluşturmuştur. Selçuklu'dan farklı olarak Osmanlı 14.

Ve 15. yüzyılda Arapça ve Farsça tamlamaların etkisinde kalmayan bir Türkçe kullanır. Bu dönemde Osmanlı'da laik kültür egemendir.

Osmanlı Beyliği Döneminde Kentler, Kentleşme ve Mimari

Genişleme ve yerleşim döneminde Osmanlı, yeni kentler oluşturmuş ve oluşturduğu kentleri "osmanlılaştırmış"tır. Osmanlı kentlerinin oluşumu külliye yoluyla biçimlenir.

Külliye: Sosyal yardım, imaret, tabhane, darüşşil'a, hamam, kervansaray, medrese, darülkurra, darülhadis. sıbyan mektebi, din ve ticaret işlevlerini karşılayan Osmanlı kurumlarını bir arada içeren oluşumlardır. Değişik Osmanlı yapılarını bir araya toplayan Külliye tek bir kurucu (Bani) tarafından yapılır ve onun adı ile anılır. Külliye, Cumhuriyet dönemine kadar devam eden **vakıf sistemi** ile yönetilir.

Osmanlı Beyliği döneminde külliye, Beyler tarafından yaptırılır. Külliye, kentin sosyal, kültürel ve ekonomik alt yapısını oluşturur. Osmanlı topraklarına katılanlar kendi alışkanlıklarını da beraberlerinde getirir.

Selçuklu sanatının ana mimari süsleme ögesi olan **mukarnas** bu dönemde kaybolur. Yapıların sokağa bakan kısımlarına sütun ve kemerlerden oluşan revaklar eklenir.

15. yüzyılın başında Timurlu istilalarıyla farklı özellikler bu coğrafyada görülmeye başlanır.

Şam'dan gelen mimar aileler. Suriye'de görülen renkli taş işçiliğini Anadolu'ya getirir.

Toplumsal Hayat, Zaviyeler, Eğitim ve Edebiyat

Osmanlı'nın genişleme döneminde askeri güç ile birlikte şeyhler ve müritler de etkilidir. Tasavvuf geleneğinin hâkim olduğu sufilerin yaşadığı zaviyelerde toplanılır, dini konular görüşülür ve günlük sorunlar yorumlanırdı. Zaviyeli camiler çok işlevli yapılarıdır.

Şeyhler ve müritlerin dini yorumları medresenin resmi İslami eğitiminden farklılaşabilmekteydi. Dervişler, fethedilen yerlerin Müslümanlaşmasını ve Türkleşmesini sağlamaktaydı. Şamanizmin etkilerini taşıyan bu İslam anlayışı, bazı yönlerden Hristiyanlığa da benziyordu. Merkezi yönetim kurulduktan sonra zaviyelerin yerini tekkeler almıştır.

Kültürün oluşumunda hem **Manas** ve **Dede Korkut** hikâyeleri hem de **Kuran-ı Kerim** ve hadisler etkilidir. **Tanrılar, evrenin yaratılışı, insanın** türemesi ve gelecek konuları ile ilgili hikâyeler yaygındı. Klasik Osmanlı döneminde bu hikâyeler el yazmalarında sıklıkla resimlenir.

Medreselerde ilk önceleri insani ve tabii bilimler okutulur. Zaviye ve tekkelerde ise tasavvuf geleneğine bağlı "mana" eğitimi vardır.

Şehir içi hanları, zaviyeler ile birlikte kentin gelişiminde rol oynar. Burada malların toptan ve perakende satışı yapılır. Kervanların mallarını boşaltabilmesi için büyük avluları olan bu yapılar, iki katlı inşa edilirdi.

Arasta ve kapalı çarşılar Osmanlı ticaret kültürünün önemli yapıları arasındadır. Arasta, bir sokağın iki yanında yer alan dükkânlardan oluşur. Bu dükkânlarda esnaf malları hem üretir hem de satar.

Ticaret merkezleri hareketli ve renkli yerlerdir. Hanlara yabancı tüccarlar gelirdi. Bu renkli ortam sosyal yaşama da yansımaktaydı. Tiyatro grupları, pazar yerlerinde oyunlarını oynardı. Sözlü gelenek hakimdi.

Eğitim gören kişiler tarafından desteklenen kültürel ortam ise İran'dan gelen yazılı kültüre dayalıydı. Yüksek kültür bir saygınlık konusuydu. Bu nedenle beyler yanlarına "musahib şairler" alarak bu kültürü öğrenmeye çalışmıştı. Bu âlimler, yöneticilerin nasıl olması gerektiğini ile ilgili Arapça ve Farsça kitapları çevirmiş, kopyalamış, yorumlamış veya kısaltmıştı.

Sultan II. Murat döneminde sarayda gelişen edebiyat ve düşünce klasik Osmanlı kültürünün gelişmesine zemin hazırlar. II. Murat müzik teorisi üzerine tezkere yazdırır. Farsçadan önemli çeviriler yaptırır. Şiir sanatına önem verir ve sarayda işaret meclisleri düzenlerdi. Bu mecliste sultan âlimlerle buluşurdu.

Osmanlı Kültürü: Klasik Dönem

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethiyle Osmanlı bir imparatorluk olur. Fatih'in bilgisi, kişiliği ve kültüre verdiği önem, bu dönemi sonrakilere oranla farklı kılacaktır.

Fatih Dönemi Bilim, Kültür, Sanat ve Mimari

Fatih döneminde devşirme ve kul sistemi etkili olmaya başlar. Çandarlı ailesinin katlinden sonra, yöneticiler Türk-Müslüman aileleri yerine devşirmelerden seçilmeye başlanır. Fatih döneminde saray atölyeleri ile gelişen klasik dönem üslubunun destekleyicileri ve tüketicileri bu gruptur.

Fatih İstanbul'u aldıktan sonra bir saray inşa ettirir. Yeni bir sarayda Sarayburnu'na inşa ettirir. Bu yeni yönetim

yeri 19. Yüzyılda Topkapı Sarayı adını alır. Rumeli Hisan'ını da Fatih yaptırmıştır.

İstanbul'u alan Fatih, Osmanlı topraklarındaki Ortodoksları desteklemiştir, çok az kiliseye müdahale edilmiştir. Müdahale edilen kiliselerden biri olan **Ayasofya**, vakıf sistemince idare edilmiş; padişahlar tarafından cuma namazı için kullanılmıştır.

Bu dönemde, Sahabeşerin (Hz. Muhammedi görenler, onunla konuşanlar) mezarları araştırılmıştır. Böyle bir mezarın üzerine Fatih bir türbe inşa ettirmiştir. Daha sonra ise yanma cami yaptırmıştır.

Fatih İtalyan sanatçıları da kullanır. Kendi imgesini taşıyan madalyonlar döktürür. Yağlı boya portresini yaptırır. Ressam **Gentile Bellini** tarafından yapılan portresi National Gallery'de bulunur.

Fatih sanatçıları sarayında toplar. Sarayda nakkaşhane kurulur. Kitap sanatı çok önemli bir alan haline gelir. Hattatlar metinleri yazar, nakkaşlar minyatürleri resimler.

Hat sanatı, güzel yazı yazma sanatıdır.

Minyatür, bir el yazmasında anlatılan bilgileri veya hikâyeleri betimleyen küçük boyutta resimlerdir.

Ayrıca Fatih, Yunan ve Roma dönemi eserlerini Yeni Sarayda toplayarak koleksiyon oluşturur. Eserleri Türkçeye çevirtirmiştir. Fatih hem Yunan ve Latin kültürünü hem de İran-Türk kültürünü destekler.

Külliye yaptıran Fatih, Anadolu ve Rumeli topraklarını merkezi biçimde idare etmek istiyordu. Bu nedenle külliye içindeki en Önemli yapılar medreselerdir. Burada mezun olanlar kadı olarak atanıyordu. Fatih ve sonraki padişahlar şeyhülislamı şeriatı yasalara göre yorumlatmışlardır.

Fatih Sonrası Toplum, Bilim, Sanat ve Mimari

Babasının aksine katı din anlayışı savunan II. Beyazıd, saraydaki freskoları çıkartır, resimler atar veya satar. Mimari öğeler bu dönemde standartlaşır.

II. Beyazıd ve Yavuz Sultan Selim döneminde dışarıdan gelen sanatçılar Osmanlı kültürüne katkıda bulunmaya devam eder. Nakkaşlar, çiniciler, halıcılar vb. İstanbul'a gelir.

Klasik dönem Osmanlı Sanatı bir saray sanatıdır. En önemli iki etken, baniler ve kurululardır. Saray çevresi, yeni akım ve üslupları desteklemiştir. Sarayda oluşan ince zevk, imparatorluğun gücünü mimaride somutlaştırmıştır.

Saray sanatı, padişah ve çevresinin himayesindeki sanatçılar tarafından biçimlenmiştir. Sipariş üzerine çalışan bu sanatçılar Ehl-i İrfan örgütüne bağlıdır.

Çini bu dönemin önemli bir sanat türüdür. Yapıların içini bezir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Hassa Mimarbaşılığa getirilen **Mimar Sinan** ile birlikte görkemli yapılar ortaya çıkar. Mimar Sinan anıtsal yapılar ve büyük külliye yapılar. Cami mimarisinde büyük ana kubbenin altında bütünsel bir mekân yaratan Mimar Sinan, birey ve evren, birey ve din, birey ve toplum olgusunu birbirini içerisinde eritir.

16. yüzyılda minyatürlü el yazmaları artmaya başlar. Kanunimin seferleri **Matrakçı Nasuh** tarafından resimlenir. Matrakçı Nasuh gerçekçi bir gözlemcidir.

Pir-i Reis'in haritası da bu döneme ait önemli belgeler arasındadır.

III. Murat'ın şehzadelerinin düğünlerini anlatan **Sürname-i Hümayun** minyatürü bir başka önemli eserdir. Bu minyatürlerden yola çıkarak, eğlencelerin halka kapalı olmadığı anlaşılır.

16. yüzyılda kahveneler erkelerin buluştuğu önemli sosyal mekânlardır. Osmanlı aydınları da buralara gider.

Evliya Çelebi 17. yüzyılın önemli bir figürüdür. Gittiği yerlerin maddi ve manevi kültürel değerlerini anlatır.

Diğer bir önemli bilgin **Kâtip Çelebi**'dir. Yazdığı tarih ve coğrafya kitapları arasında **Cihannuma** en önemli eseridir.

Osmanlı 17. yüzyılın sonunda Karlofça Antlaşması'yla toprak kaybetmeye başladı. Yenilginin nedenini askeri yetersizlik olarak gören III. Ahmet Avrupa'ya elçiler gönderir. Damat İbrahim Paşa ile reform hareketleri başlar. Bu bağlamda, **İbrahim Mütefferika** tarafından matbaa kurulur.

Lale dönemi olarak bilinen bu dönemde Avrupa etkili mimari ve süsleme görülmeye başlanır. Dışa, doğaya dönük bir kent yaşamı dikkat çeker. Bir kesim Patrona Halil önderliğinde ayaklanır. Versaille Sarayı'nı anımsatan Sadabat'ı yıkar.

Bu dönemde sivil mimari yapılar ağırlık kazanır. eşmeler, sebiller, kentini sokaklarındaki taş işlemeciliğı artar. Yalılar bu dönemin önemli mimari eserleridir

Bu dönemin sembolü laledir. Lale hem toplumsal hem de ekonomik bir değeri taşır.

